

MINNERTSGA, DE HERVORMDE KERK

Geschiedenis

Op de zomerse 3de juni van 1947 brandde de dorpskerk van Minnertska geheel uit. Daarbij ging vrijwel het volledige interieur verloren. Slechts zwartgeblakerde muren stonden nog overeind. Tussen 1951 en 1955 werd de kerk herbouwd onder leiding van de Leeuwarder architecten A. Baart Sr. en Jr., die nog in 1939 de klokkentoren grondig hadden vernieuwd. De tussenliggende periode (1947 - 1951) bood evenwel een gunstige gelegenheid om archeologisch onderzoek binnen de kerkruïne te verrichten.

Vlak onder het maaiveld vond men voldoende fragmenten tufsteen om daaruit af te leiden dat de eerste kerk ter plaatse een kleiner kerkgebouw met een inspringende halfronde koorsluiting is geweest en vermoedelijk uit de 12de eeuw dateerde. In de 13de eeuw werd de kerk aan de oostzijde verlengd, waarschijnlijk tegelijkertijd met de uitbouw van een sacristie aan de noordzijde. Deze sacristie werd in 1669 gesloopt, maar de aanhechting is in het muurwerk nog steeds herkenbaar. Delen van het 13de eeuwse muurwerk van de noordelijke gevel werden ommetseld, toen in de

15de eeuw het schip werd verbreed en verlengd. De vijfzijdige koorsluiting en de zuidmuur zijn nieuw opgetrokken. Het metselwerk is zeer levendig door de speklaagsgewijze toepassing van rode en gele kloostermoppen. Tussen de grote spitsbogige vensters zijn tweemaal versneden steunberen geplaatst. Het exterieur van het noordportaal van de kerk is bezienswaardig vanwege de decoratieve metselverbanden en de sculpturale ornamentiek. Ter weerszijde van het portaal zijn getordeerde slanke zuilen geïmiteerd, met een pinakelachtige bekroning. Op de basementen van de portaalomlijsting zijn van buiten naar binnen afgebeeld: een wapenhoudend (?) figuurtje, een kopje en een hart. In het trommelveld binnen de spitsbogige omlijsting boven de

toegang is een beeldnisje dichtgemetseld. In de sluitsteen zijn nog fragmenten van sierpinakeltjes te zien. Eerst in 1505 werd de zware, nauwelijks gelede of versierde toren gebouwd. Hieraan herinnert een gedenksteen van rode bremer zandsteen in de torenmuur met het berijmde opschrift in gotische letters:

Doe men screef XVc en V iaer (1505)

Op Sinte Desiderius dach (23 mei) openbaer

Toen leten die foechden van Sinte Merten

Dit werck bestaen toe wercken

God laetet doer syn heilige naem

Vastelick in eeren staen. Amen.

Uit het opschrift blijkt dat de kerk eertijds aan de H. Martinus was toegewijd. De toren werd aanvankelijk bekroond door een spits, die echter door bliksemnslag in 1552 werd verwoest. De in 1595 herbouwde spits werd in 1818 wegens bouwvalligheid gesloopt en vervangen door de huidige verjongde opbouw met een zadeldak. De toren werd met het schip verbonden door de toevoeging van een raamtravee aan de westzijde van de kerk.

Interieur

Men betreedt de kerk via een nieuwe toegang in de toren. Aan de binnenmuren van de toren vallen de kortelingsgaten voor de steigerbalken op. Aan de zuidzijde bevindt zich een zware, van grendels en een tralielukkig voorziene deur van het 'hounegat', waarin vroeger wetsovertreders werden opgesloten. Het cachot is uitgespaard in de ruim twee-en-een-halve meter dikke muren. De eerstvolgende ruimte is de ruime voorkerk onder de orgelgalerij. Ter weerszijde van de corridor zijn de consistoriekamer en toiletgroepen gelegen. Aan de wand hangen enige fragmenten van kerkmeubilair, die de brand van 1947 hebben overleefd. Het deurpaneel van de kansel, gemerkt MH, uit 1668 bleef gespaard. Verder hangt er een driehoekig fronton van een van de vijf overhuifde herenbanken die ten prooi vielen aan de vlammen. In het snijwerk zijn de wapens van de families Kamstra en Donia uitgebeeld.

Een zijdeur geeft toegang tot de stijlvol ingerichte kerkeradskamer. In het vertrek hangen enkele schilderijen van Minnertska en een schilderij van het kerkinterieur voor de brand. Voor de archiefkluis is een gesneden deur geplaatst. Deze deur bevond zich voor de brand onder het orgel. Tenslotte bereikt men de eigenlijke kerkruimte. De enorme, eenbeukige kerkruimte is overweldigend licht en helder. Bij de herinrichting van de kerk heeft men de banken en knopstoelen in de richting van het koor geplaatst. Deze opstelling benadrukt de lengte in de kerk, de weg naar het koor.

Inrichting

Die weg is geplaveid met zerken afkomstig uit de eerder afgebroken Galileeërkerk te Leeuwarden. Aan

de overplaatsing herinnert een gedenksteen in de zuidmuur van het koor. De zerken in het verhoogde koor hebben altijd in de kerk van Minnertsga gelegen. Daaronder bevinden zich enkele zeer bijzonder exemplaren, zoals een gotische zerk door de monogrammist GHFH uit 1521, de fraaie renaissancezerk van Jacob Lous uit 1607 en een grafsteen uit 1828 het jaar waarin koning Willem I bij Souverein Besluit verbood nog langer in kerken te begraven. Bovendien liggen er twee rode bremer zandstenen altaarstenen, waarop de wijdingskruisjes nog duidelijk zichtbaar zijn. Op de scheiding van schip en koor, aan de noordzijde, bevindt zich de kansel. De preekstoel, eigenlijk wat te klein in verhouding tot de kerk, is afkomstig uit de voormalige doopsgezinde vermaning in Blija. Aan de voet van de preekstoel staat een doopvont van de beeldhouwer Meefout uit Amsterdam met de evangelistensymbolen op de sokkel. Het nisje in de koormuur met de zandstenen omlijsting voorzien van rozetjes is het middeleeuwse sacramentshuisje. De vier fraai versierde tekstborden aan de kerkmuren zijn gedateerd 1781. Ze werden vervaardigd door Jan Willem Smits.

De gewelfschotels van het vernieuwde tongewelf zijn gebeeldhouwd door A. Bergman uit Den Haag. Van west naar oost stellen deze voor: een adelaar, een leeuw, een profeet, een opengeslagen boek, een engel met banderol, het Lam Gods, een stier, een wapenuitrusting en een pelikaan. In de koorsluiting hangt een grote druiventros neerwaarts.

Het orgel

Bij de brand van 1947 ging het Hinsz-orgel uit 1777, dat oorspronkelijk grote gelijkenis vertoonde met het door dezelfde orgelbouwer vervaardigde orgel van Sexbierum, verloren. Na de herbouw van de kerk kocht men het orgel van de kerk van Welsrijp. Het orgel is oorspronkelijk afkomstig uit de Katholieke kerk van Oirschot (Noord-Brabant), waar het in 1785 werd gebouwd.

Het voor Friesland typische orgel werd waarschijnlijk door een Belgische orgelbouwer gemaakt en vertoont een typerend Franse inslag. Bij de herplaatsing in 1955 is de constructie van het instrument enigszins gewijzigd en werd een vrij pedaal toegevoegd.

Dolf van Weezel Errens
1993

Literatuur

- H. Halbertsma, De St. Maartenskerk te Minnertsga. In : Barradeel (Uitg. Fryske Akademie, Leeuwarden 1955),
- Zie ook de literatuurverwijzing onderaan de excursiebeschrijving van 16 juni 1973 door S. ten Hoeve.

MANTGUM, DE HERVORMDE KERK.

Bouwgeschiedenis en exterieur

In het begin van de 13de eeuw werd op de terp van Mantgum een kerk gebouwd. Dit ongetwijfeld Romaanse kerkje had een rondgesloten koor. Het was ongeveer een meter smaller en vijf meter korter dan de huidige kerk. De kerk was gewijd aan Maria. Omstreeks 1500 werd deze kerk tot op de fundamenten afgebroken. Een nieuwe, grotere kerk, in laat-Gotische stijl met een vijfzijdig gesloten koor, verrees op dezelfde plaats. In de muren werden ook kloostermoppen verwerkt die afkomstig waren van de afgebroken kerk. Ingrijpende wijzigingen aan de kerk werden uitgevoerd in de jaren 1866 en 1867. De muren werden verhoogd en tevens werden een nieuw dak en gewelf aangebracht. Om een symmetrische verdeling te krijgen van de vensters werd een aantal nieuwe ingebroken.

Bovendien werden de vensters in de noord- en de zuidmuur en in het koorgedeelte in dezelfde vorm gehakt. Ook werd het gebouw bepleisterd. In 1868 volgde nog de afbraak van de oude zadeldaktoeren en de bouw van een geheel nieuwe toren, bestaande uit drie geledingen, met rondboogversieringen. De toren kreeg als bekroning een spits. Op het vierkant kwam aan alle zijden een gietijzeren hekwerk met krulornamenten. Dit hekwerk is naderhand verdwenen.

In de toren bevinden zich twee klokken. De ene dateert uit 1499 en is gegoten door Gerard van Wou uit Kampen; de andere is in 1896 vervaardigd door de Fa. A.H. van Bergen uit Heiligerlee. Het uurwerk is door laatstgenoemde firma in 1878 in de toren aangebracht.

Het interieur heeft in de jaren 1779 tot en met 1781 en 1876 en 1877 belangrijke wijzigingen ondergaan (zie hierna onder "Interieur"). Een grondige restauratie van zowel het exterieur als het interieur vond plaats in 1990 en 1991.

Interieur

Het eikenhouten meubilair en dito betimmering van de kerk zijn in de jaren 1779 tot en met 1781 vervaardigd door de Leeuwarder antiëksnijder of "beeldhouwer in hout" Hermannus Berkebijl. Het werk werd aangenomen door de Leeuwarder timmerman Teeke Sentjes. Alle onderdelen van de inrichting zijn in genoemde periode tot stand gekomen en vormen daardoor een eenheid. Van weinig historische kerkinterieurs kan dat worden gezegd. Bovendien is het geheel nagenoeg ongeschonden bewaard gebleven. Dat alleen al maakt de kerk van Mantgum tot een zeer interessant cultuur-historisch monument. Al het snijwerk is uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl. Het interieur is nog geheel ingericht volgens de zogenaamde protestantse traditie, waarbij de kansel zich aan de zuidzijde bevindt.

De kansel vormt het centrale onderdeel van het interieur. Door de ronde vorm van de kuip en het klankbord is de kansel uniek in Friesland. De kuip bevat vijf panelen met snijwerk van bijbelse voorstellingen, die als thema hebben: ontmoetingen met Christus. Onderaan de panelen zijn de bijbelgedeelten vermeld. Het zijn van links naar rechts:

1. Christus' gesprek met Nicodemus (Johannes 3:1-22);
2. genezing van een waterzuchtige op sabbat (Lucas 14:1-7);
3. ontmoeting van Christus met de overspelige vrouw (Johannes 8:3-12);
4. de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lucas 2:46);
5. gesprek van Christus met de Samaritaanse vrouw (Johannes 4:5-27).

De voorstellingen zijn gesneden onder draperieën en in perspectief. Dat laatste is bijzonder, omdat de panelen ook nog gebogen zijn. De vier stijlen tussen de panelen zijn versierd met gesneden festoenen, waarin een groot aantal symbolische afbeeldingen is verwerkt. De Festoenen bevatten van links naar rechts:

1. trompet, juk, borstschild van de hogepriester, boekrol, kelk, pot met vuur, trompetten;
2. engelenkopjes, kroon, boek met daaromheen een slang, fakkel, os, hoorn des overvloeds;
3. helm, adelaar, hart, offerblok, zwaard, pantser, leeuw, schild, anker;
4. adelaars, boekrol, wetstafels, korenaren, vogels, boekrol, kruik, druiventros.

Hoewel het van sommige symbolen moeilijk is vast te stellen wat hun betekenis is, kunnen ze worden onderscheiden naar de volgende thema's: de vier evangelisten, geloof, hoop en liefde, Oude en Nieuwe Testament, Heilig Avondmaal, woestijn en beloofde land, eeuwigheid en eeuwig leven, dood en vergankelijkheid, oordeel Gods en laatste oordeel.

De kuip is verder rondom getooid met ornamenten in de vorm van lauwerbladeren en acanthusloof. Het ruggeschot is versierd met gesneden guirlandes en draperieën. Opvallend is het handje met de uitgestoken